

Organizacja rynku mleka w Polsce

Sławomir Mroczkowski

ATR w Bydgoszczy

Chów bydła jest prowadzony w ponad połowie gospodarstw rolnych i wraz z produkcją mleka stanowi około jedną czwartą produkcji końcowej polskiego rolnictwa, będąc ważnym źródłem stałego dochodu i wyżywienia członków rodziny rolnika. Z chowu krów i sprzedaży mleka w Polsce żyje kilkaset tysięcy gospodarstw. Obsługą bydła i produkcją mleka zajmuje się około 30% zasobów siły roboczej na wsi. Mleko jest najtańszym źródłem białka zwierzęcego w żywieniu ludzi. Wydatki na nabiał i masło sięgają do 15% budżetów rodzin. Dlatego produkcja mleka krowiego w Polsce pozostaje ciągle jedną z najważniejszych gałęzi naszego rolnictwa. Ma duże znaczenie ekonomiczne i społeczne, wzbudzając żywe zainteresowanie nie tylko rolników i mleczarzy, ale także konsumentów.

Wraz z wejściem Polski do Unii Europejskiej na naszym rynku mleka krowiego zaczęły obowiązywać takie same zasady i rozwiązania organizacyjne jak w pozostałych krajach unijnych. Istotą nowego systemu regulacji rynku jest tzw. kwotowanie produkcji mleka. W całej UE rynek mleka jest regulowany poprzez limitowanie jego produkcji i sprzedaży. Każdy kraj ma wyznaczony kwotę produkcyjną. Wynegocjowana przez Polskę narodowa kwota mleczna została rozdzielona pomiędzy rolników – producentów mleka na podstawie ich wniosków na indywidualne kwoty mleczne. Od rolnika zależy czy swoje mleko odstawi do mleczarni, czy przerobi je we własnym gospodarstwie na sery, twaróg, jogurt, masło czy śmietanę i dostarczy na rynek w ramach sprzedaży bezpośredniej. Mimo że ograniczanie poziomu produkcji pozostaje w niezgodzie z zasadami wolnego rynku i spotyka się często z krytyką i niezadowolaniem zwolenników liberalizmu ekonomicznego, to jednak poprzez takie rozwiązania kraje UE chcą zapewnić zbyt wyprodukowanego mleka oraz utrzymać na rynku stabilne ceny.

Kwotowanie polega na określeniu maksymalnej ilości mleka, o referencyjnej zawartości tłuszczu, jaka może być wyprodukowana w kraju i wprowadzona na rynek w ciągu roku. Obecnie rolnicy są w trakcie realizacji pierwszego roku kwotowego, który trwa od 1 kwietnia 2004 roku do 31 marca 2005 roku. Wielkość krajowej kwoty mlecznej, z podziałem na sprzedaż hurtową, bezpośrednią oraz rezerwę, wyznaczyła Rada Ministrów, biorąc za podstawę ilość mleka sprzedanego w roku bazowym oraz przewidywany wzrost popytu na mleko i jego przetwory. Mleko lub jego przetwory mogą być wprowadzane do obrotu tylko przez posiadaczy indywidualnych kwot mlecznych. Szczegółowe zasady organizacji produkcji i sprzedaży mleka na polskim rynku są zawarte w ustawie

z 20 kwietnia 2004 roku o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych (Dz.U. nr 93, poz. 897). Reguluje ona system kwotowania produkcji mleka w Polsce z uwzględnieniem przepisów obowiązujących w UE, w tym określa prawa i obowiązki uczestników tego systemu, czyli rolników, a także podmiotów skupujących, nadzorujących i administrujących systemem. Określa także organizację i kompetencje Komisji Porozumiewawczej ds. Mleka i Przetworów Mlecznych, a także zasady działania Funduszu Promocji Mleczarstwa.

Instytucją administrującą systemem kwot mlecznych w Polsce z mocy ustawy jest Agencja Rynku Rolnego (ARR), która prowadzi sprawy związane z wykorzystaniem kwot hurtowych i kwot sprzedaży bezpośredniej. Agencja sprawuje także nadzór i kontrolę nad przestrzeganiem przepisów ustawy przez dostawców hurtowych i bezpośrednich oraz podmioty skupujące w zakresie wykonywania przez te podmioty obowiązków dotyczących kwotowania produkcji mleka. W szczególności dba o zgodne z obowiązującymi przepisami egzekwowanie prawa do indywidualnej kwoty mlecznej, jego zbywania i wydzierżawiania, prowadzenia stosownej ewidencji i przekazywania informacji i zestawień określonych przepisami administracyjnymi. Upoważnieni pracownicy ARR lub upoważnione osoby będą mieć prawo: wstępu do pomieszczeń kontrolowanych podmiotów, żądać okazywania i udostępniania dokumentów i innych informacji związanych z przedmiotem kontroli, pobierać próbki do badań na zawartość tłuszczu w mleku.

Dotychczas wydano producentom mleka ponad 400 tys. decyzji administracyjnych, dotyczących indywidualnych kwot mlecznych. Rolnicy, którzy utrzymują krowy i dostarczają mleko na rynek, rozliczają się z wykorzystania indywidualnych kwot mlecznych za pośrednictwem mleczarni albo innych podmiotów skupujących, gdzie oddają mleko. Według unijnych regulacji prawnych, obowiązujących we wszystkich krajach UE, określających ogólne zasady systemu kwotowania produkcji i sprzedaży mleka, rolnicy mają obowiązek odstawiania mleka tylko do jednostek posiadających uprawnienia do prowadzenia skupu. Producenci mleka muszą mieć pewność, że odbiorca ich mleka jest uprawniony do prowadzenia skupu tego surowca, co w praktyce oznacza, że musi figurować na oficjalnej, urzędowej liście podmiotów skupujących mleko. Taki rejestr prowadzi ARR, która w świetle polskiego prawa jest instytucją odpowiedzialną za wydawanie pozwoleń na prowadzenie takiej działalności.

W myśl obowiązującego prawa wśród producentów mleka wyróżnia się dostawców hurtowych – dostarczających do obrotu mleko i bezpośrednich – wprowadzających do obrotu przetwory mleczne, w ramach przyznanej im indywidualnej kwoty mlecznej. Wysokość przyznanej indywidualnej kwoty mlecznej dla dostawcy hurtowego była proporcjonalna do ilości mleka sprzedanego w ciągu poprzedniego roku do mleczarni oraz do średniej zawartości tłuszczu w tym mleku. Natomiast dla dostawcy bezpośredniego wysokość tej kwoty zależy od ilości mleka zużytego do produkcji przetworów mlecznych (przeznaczonych do bezpośredniego spożycia i wprowadzonych do obrotu w danym roku) lub od liczby krów po-

siadanych w gospodarstwie oraz średniej krajowej wydajności mleka od jednej krowy (wyliczonej przez GUS za rok poprzedni). Indywidualne kwoty mleczne są przyznawane po uwzględnieniu kwot mlecznych ustalanych przez Radę Ministrów.

Rejestr dostawców hurtowych i dostawców bezpośrednich, którym przysługują indywidualne kwoty mleczne, prowadzi dyrektor oddziału terenowego ARR. Rejestr ten musi zawierać: nazwy oraz adresy siedzib, numery dostawców, wielkość przyznanych im indywidualnych kwot mlecznych wraz z numerami decyzji, informacje o podstawie uprawniającej do przyznania indywidualnej kwoty mlecznej. Dla każdego dostawcy muszą być prowadzone oddzielne akta, a wszelkie zmiany danych wymagają natychmiastowego zgłoszenia do rejestru.

Przepisy ustawy o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych określają, kto może prowadzić działalność w zakresie skupu mleka na terenie kraju. Podstawowym warunkiem, jaki muszą spełnić podmioty prowadzące działalność w zakresie skupu mleka na terenie Polski, jest wpis do rejestru podmiotów skupujących, prowadzonego przez prezesa ARR. Warunkiem uzyskania takiego wpisu jest:

- posiadanie lub dostęp do systemu informatycznego, który zapewni prawidłowe prowadzenie ewidencji skupionego mleka;
- wykonywanie badania zawartości tłuszczu w mleku w uprawnionych do tego laboratoriach;
- wskazanie we wniosku o wpis do rejestru podmiotów, m.in.: województw, na obszarze których będzie skupowane mleko oraz weterynaryjnego numeru identyfikacyjnego;
- dołączenie do wniosku zaświadczenia o wpisie do rejestru zakładów umieszczających na rynku produkty pochodzenia zwierzęcego, prowadzonego przez powiatowego lekarza weterynarii.

Na mocy ustawy z 6 września 2001 roku o regulacji rynku mleka i przetworów mlecznych (Dz.U. nr 129, poz. 1446) utworzono Fundusz Promocji Mleczarstwa, którego celem jest: promocja spożycia artykułów mleczarskich wśród dzieci i młodzieży; dofinansowanie organizacji akcji promocyjnych i informacyjnych, dotyczących mleka lub przetworów mlecznych w kraju i za granicą; wspieranie sprzedaży polskich artykułów mleczarskich za granicą; pomoc w organizacji wystaw i uczestnictwa w targach; wspieranie prac badawczo-rozwojowych, mających na celu poprawę jakości przetworów mlecznych i wzrost ich spożycia. Ponadto środki z Funduszu mogą być przeznaczane na wsparcie działalności krajowych mleczarskich organizacji branżowych, biorących udział w pracach specjalistycznych stałych i roboczych komitetów organizacji międzynarodowych, międzyrządowych i unijnych, zajmujących się problemami mleczarstwa oraz na dofinansowanie szkoleń dostawców i podmiotów skupujących. Uprawnionymi do ubiegania się o środki z Funduszu Promocji Mleczarstwa są osoby prawne lub jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej, mające siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub osoby fizyczne, prowadzące działalność gospodarczą i mające miejsce zamieszkania

na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Źródłami finansowania Funduszu są: wpłaty przekazywane przez podmioty skupujące (aktualnie w wysokości 0,1 grosza od każdego skupionego kilograma mleka), darowizny, zapisy oraz dotacje. Środkami Funduszu, gromadzonymi na wyodrębnionym rachunku ARR, dysponuje jej prezes, który przedstawia ministrowi właściwemu do spraw rynków rolnych roczne sprawozdanie z wykorzystania Funduszu Promocji Mleczarstwa.

Na podstawie ustawy o regulacji rynku mleka i przetworów mlecznych minister rolnictwa powołał również Komisję Porozumiewawczą ds. Mleka i Przetworów Mlecznych. Komisja jest kolegialnym ciałem samorządowym, reprezentującym interesy rolników i całej branży mleczarskiej wobec administracji państwowej i instytucji odpowiedzialnych za politykę gospodarczą. Aktualnie w skład 18-osobowej Komisji wchodzi: 8 członków reprezentujących dostawców hurtowych i bezpośrednich; 8 członków reprezentujących podmioty skupujące i zakłady przetwórcze nie będące podmiotami skupującymi (powoływanych spośród kandydatów zgłoszonych przez ogólnokrajowe branżowe organizacje zrzeszające zakłady przetwórcze oraz podmioty skupujące); 2 członków reprezentujących samorząd rolniczy (powoływanych spośród kandydatów zgłoszonych przez krajową reprezentację izb rolniczych). Członek Komisji może zostać odwołany na wniosek organizacji, która go zgłosiła. Kadencja Komisji trwa 4 lata. Obecna kadencja kończy się 1 lutego 2006 roku. Koszty działania Komisji pokrywają organizacje, których kandydaci są członkami, przy czym koszty obsługi techniczno-biurowej i prawnej ponosi ARR.

Do zadań Komisji należy między innymi: opiniowanie propozycji ceny docelowej mleka oraz cen interwencyjnych masła i odtłuszczonego mleka w proszku; ustalanie sposobu dotowania i interwencji na rynku mleka; ustalanie zasad rozdysponowania rezerwy krajowej kwoty mlecznej oraz szczegółowych zasad gospodarowania funduszem promocji. Komisja reprezentuje interesy producentów, podmiotów skupujących i zakładów przetwórczych oraz ustala zatwierdzone przez właściwego ministra szczegółowe zasady gospodarowania i rozdysponowania środków Funduszu Promocji Mleczarstwa, a także przygotowuje roczny plan finansowy.

Agencja Rynku Rolnego jest agendą uprawnioną do regulacji rynku mleka poprzez zakup i sprzedaż interwencyjną (ustawa z 11 marca 2004 r. o ARR i organizacji niektórych rynków rolnych – Dz.U. nr 42, poz. 3863; ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o organizacji rynku mleka i przetworów mlecznych – Dz.U. nr 93, poz. 897). Agencja realizuje zakup i sprzedaż interwencyjną masła i odtłuszczonego mleka w proszku oraz dopłaty do: przechowywania masła, śmietanki, odtłuszczonego mleka w proszku i serów, przetwórstwa masła, masła skoncentrowanego i śmietanki, masła skoncentrowanego przeznaczonego do bezpośredniej konsumpcji, odtłuszczonego mleka przeznaczonego do produkcji kazeiny i kazeinianów, odtłuszczonego mleka w proszku i maślanki w proszku przeznaczonych do produkcji pasz; zakupu masła przez żłobki, przedszkola, szkoły, domy pomocy społecznej, placówki opiekuńczo-wychowawcze i ośrodki adaptacyjno-opiekuńcze, nie uzyskujące dochodów z prowadzonej działal-

ności oraz do spożycia mleka i przetworów mlecznych w żłobkach, przedszkolach i szkołach, z wyłączeniem szkół wyższych. Rada Ministrów w drodze rozporządzenia określa corocznie (do 15 czerwca na kolejny rok szkolny) maksymalne ceny mleka i przetworów mlecznych, dostarczanych do żłobków, przedszkoli i szkół w ramach dopłat, biorąc pod uwagę krajowe ceny mleka i przetworów mlecznych oraz wysokość dopłat, określonych przez Komisję Europejską. W bieżącym roku szkolnym ceny mleka i przetworów mlecznych dostarczanych do żłobków, przedszkoli i szkół nie mogą przekraczać: w przypadku mleka (o zawartości co najmniej 1% tłuszczu poddanego obróbce cieplnej) 1,60 i 1,70 zł odpowiednio w opakowaniach 0,25 i 0,20 litra; w przypadku jogurtu (z mleka o zawartości co najmniej 1% tłuszczu) 3,50 zł, niezależnie od wielkości opakowania (Rozporządzenie Rady Ministrów z 9 czerwca 2004 roku w sprawie maksymalnych cen mleka i przetworów mlecznych, dostarczanych do żłobków, przedszkoli i szkół – Dz.U. z 15 czerwca 2004, nr 135, poz. 1441).

Prezes ARR, w ramach dopłat do zakupu masła, wydaje bony uprawniające do zakupu określonej ilości masła od dostawców wpisanych do rejestru. Wydaje też i poświadcza formularz kontrolny w zakresie przemieszczania przetworów mlecznych, wykorzystywanych w ramach dopłat. Poza dopłatami pochodzącymi ze środków UE, na spożycie mleka i przetworów mlecznych w żłobkach, przedszkolach i szkołach przeznaczają się środki finansowe pochodzące z Funduszu Promocji Mleczarstwa. Agencja Rynku Rolnego wydaje też świadectwa autoryzacji: zakładów produkcyjnych, chłodni, magazynów, zakładów konfekcjonujących, a także prowadzi rejestr dostawców masła oraz podmiotów ubiegających się o dopłaty. Wnioski o wydanie świadectwa autoryzacji, na formularzach opracowanych i udostępnianych przez ARR, składa się do prezesa lub dyrektora oddziału terenowego Agencji.

Minister właściwy do spraw rynków rolnych ustala w drodze rozporządzenia minimalną ilość masła (której może dotyczyć wniosek o dopłatę do zakupu masła), mając na względzie potrzebę zapewnienia właściwej realizacji zapotrzebowania na masło zakupywane przez żłobki, przedszkola, szkoły, domy pomocy społecznej, placówki opiekuńczo-wychowawcze i ośrodki adaptacyjno-opiekuńcze, nie uzyskujące dochodów z prowadzonej działalności. Poza tym składa też co roku wniosek do Komisji Europejskiej o objęcie dopłatami przechowywania serów, w którym określana jest ilość i rodzaj serów nadających się do długotrwałego składowania.

Zgodnie z przepisami ustawy o ARR i organizacji niektórych rynków rolnych (Dz.U. nr 42, poz. 386) Agencja ma prawo przeprowadzać kontrolę podmiotów skupujących oraz dostawców w zakresie dokonywania przez nich obowiązków, wynikających z ustawy związanych z kwotowaniem produkcji mleka. W ustawie przewidziane są sankcje karne za naruszenie przepisów ustawy i rozporządzeń UE. Dostawcy, którzy dostarczają mleko podmiotowi skupującemu nie wpisanemu do rejestru podmiotów, podlegają karze grzywny, a podmioty skupujące, które wykonują działalność w zakresie skupu mleka bez uzyskania wpisu do rejestru podmiotów podlegają karze pieniężnej.

Wymogi dotyczące konieczności zatwierdzania podmiotów skupujących, a także sprzedaży mleka, według ustalonych indywidualnych kwot mlecznych wyłącznie do zarejestrowanych podmiotów skupujących, mają na celu uszczelnienie systemu obrotu mlekiem. Zapewniają też zminimalizowanie ryzyka wprowadzania na rynek mleka, które nie jest rejestrowane w ramach systemu kwotowania. Przyjęte rozwiązania umożliwiają ARR stosunkowo precyzyjne planowanie wytwarzania i spożycia mleka oraz skuteczne i sprawne administrowanie całym systemem. Kwotowanie produkcji i sprzedaży mleka wymyślono po to, by chów bydła mlecznego był opłacalny i gwarantował stabilne ceny na wyroby mleczarskie. Oby tak się stało.

Aspekty fizjologiczne żywienia krów wysokomlecznych

Ryszard Ziemiński, Wacław Łuczak

AR we Wrocławiu

Poziom produkcji mleka oraz jego skład jest uzależniony od uwarunkowanego genetycznie potencjału produkcyjnego krów oraz od czynników środowiskowych, w tym żywienia. Warunkiem utrzymania wysokiej wydajności mlecznej krów, przy zachowaniu normalnego składu mleka i wymaganej w przetwórstwie jego jakości, jest prawidłowe pokrycie po-

trzeb pokarmowych krów podczas laktacji. Duże znaczenie w bilansowaniu potrzeb pokarmowych krów ma znajomość zależności między ilością dostarczanych składników pokarmowych a jakością i wydajnością mleka. Wpływ żywienia na zawartość składników mleka podano w tabeli 1.

Nowoczesne normy żywienia przewidują pokrycie potrzeb pokarmowych krów o wydajności około 10 tys. kg mleka w ciągu roku, które w szczycie laktacji osiągają dzienną wydajność ponad 40 kg. Dodatkowo muszą być uwzględnione pewne zagadnienia żywieniowe nie objęte normami, takie jak dodatek tłuszczu czy probiotyków, a także wynikające z fizjologii żywienia krów o dużej wydajności. Naszym zdaniem najważniejsze z tych zagadnień to:

- ♦ potrzeby pokarmowe a ujemny bilans energetyczny,
- ♦ zaopatrzenie w glukozę,
- ♦ działanie strukturalne pasz,
- ♦ dodatek witamin z grupy B.